

როზეტა გუჯეჯიანი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელწიფო უნივერსიტეტი,
თბილისი

rgujejiani@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: მახვში, საგლეხო რეფორმა, ეთნოგრაფიული
ტერმინები.

ტერმინ *მახვშის* სემანტიკური ტრანსფორმაციის სოციოკულტურული ასპექტები

სტატია „ტერმინ *მახვშის* სემანტიკური ტრანსფორმაციის სო-
ციოკულტურული ასპექტები“ არის ცდა სოციალური ტერმინის გენე-
ზისის, მისი ისტორიული მნიშვნელობისა და სიტყვის სემანტიკის
ეტაპობრივი ტრანსფორმაციის ანალიზისა.

ეთნოგრაფიული ტერმინი *მახვში* ხშირად გამოიყენება სვანე-
თის ყოფაში და, ამავე დროს, ის ფართოდაა გავრცელებული მთელ სა-
ქართველოშიც პატისსაცემი ადამიანის ეპითეტად, რაც თავისთავად
მეტად დადებითი ფაქტია – კარგია, როდესაც სვანური, ჭანური, მე-
გრული, ფხოვური თუ ა.შ. სიტყვა შემოდის და მკვიდრდება სალიტე-
რატურო ქართულში და ამით მდიდრდება ჩვენი ენა.

როგორია ამ ტერმინის პირვანდელი არსი და მისი შინაარსის
მოკლე ისტორია?

ეთნოგრაფიული მასალის ანალიზით, ტერმინი *მახვში* პირდა-
პირი მნიშვნელობით აღნიშნავდა ოჯახის თავს, პატრონს. გვიანი შუა
საუკუნეებისა და XIX საუკუნის წყაროებით ტერმინი *მახვში* (სხვა
რამდენიმე ტერმინთან ერთად, როგორებიცაა: *ფუსდ*, *ფუსტ* და ა. შ.),
გვხვდება ბალსქვემო სვანეთის მთავრების – დადემქელიანების ეპი-
თეტადაც. გავიხსენოთ, ცნობილი ხალხური ლექსი, რომელშიც აღწე-
რილია უშგულელთა მიერ ფუთა დადემქელიანის კოლექტიურად
მკვლელობის ისტორია. ლექსში ფუთას ეწოდება *მახვში ფუთა*, ანუ
მფლობელი, პატრონი ფუთა: „იმ ხეტკენჩაღდ *მახვში ფუთას*“ (რას ებ-
რძვით *მახვში* ფუთას) (სვანური პოეზია 1939: 114-116).

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ეს ტერმინი ხშირად გვხვდება
სვანეთის მკვლევართა და მოგზაურთა ჩანაწერებში. ამავე პერიოდის
მკვლევართა ნაშრომებსა და ჩანაწერებში ტერმინს ენიჭება ახალი

მნიშვნელობა – იგი გვევლინება სინონიმად ახალი კანონმდებლობით ჩამოყალიბებული თემის/საზოგადოების მმართველისა, ანუ ძველ ტერმინს ნაწილობრივ ენიჭება ახალი სოციალური მნიშვნელობა, ახალი სტატუსი და ადგილი, რაც აისახება იმ დროისათვის მთელ მსოფლიოში გავრცელებული გადმონაშთების თეორიის სქემაშიც. ჩვენს დროში ტერმინი *მახვში* კვლავ ცოცხალი სიტყვაა და, როგორც ადრე, ახლაც ნიშნავს ოჯახის უფროსს, მაგრამ, ამასთან, სიტყვა *მახვში* ხშირად ეპითეტად იხმარება როგორც სვანეთში, ასევე საერთო სალიტერატურო ქართულში, კერძოდ, მასმედიით, პოლიტიკოსთა მიერ, ასევე, პოეზიასა და პროზაში.

ლინგვისტური ანალიზით, „*მახვში* სვანურის ყველა დიალექტში ფართოდ გავრცელებული და ხშირად სახმარი სიტყვაა. ნიშნავს „უფროსს“, „ხელმძღვანელს“... *მახვში* წარმოქმნილი სახელია. მასში ადვილად გამოიყოფა ძირი *ხოშ* („დიდი“) და აფიქსები *მა-ი*. თავის მხრივ, *ხოშ* აგრეთვე წარმოქმნილი ზედსართავი სახელია, წარმოდგენილი შედარებითი ხარისხის ფორმით“ (ჭუმბურიძე 1997: 172-173).

ეთნოგრაფიული მასალით, სვანეთის ტრადიციულ ყოფაში, *მახვში*, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, ერქვა ოჯახის უფროსს ანუ მეპატრონეს კომლისა/ოჯახისა, ოჯახის თავს. ძირითადად, *მახვში* ოჯახის თავი/უფროსი მამაკაცია, მაგრამ ოჯახის თავი, შესაძლოა, ყოფილიყო მანდილოსანიც, მამაკაცის გარდაცვალების ან მისი სახლიდან შორს ყოფნის დროს. ასე იყო მთელ საქართველოში. საქართველოს სხვადასხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში (/ლოკალურ-ტერიტორიულ ერთეულში) რამდენიმე სხვა ეთნოგრაფიული ტერმინიც მოგვეპოვება ოჯახის უფროსის აღმნიშვნელად: *ოჯახის თავი*, *სახლის დიდი*, *თავი კაცი*, *სახლის უფროსი* და სხვ. არის დიასახლისის აღმნიშვნელი ტერმინებიც, მაგალითად, სვანეთში *ხოშ ზურალ* (უფროსი ქალი), *დიხსალ* (დიასახლისი), ლაზები ოჯახის უფროს მანდილოსანს სახლის ბურჯად აღიქვამენ: *ოხორჯა* („ოხორი“ სახლია, „ჯა“ – ხე) (ვანილიში 1979: 117) და სხვ.

მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ სვანეთის ტრადიციული ყოფა არ მოითხოვდა *მახვშის* ხანდაზმულობას ან უზუცესობას ოჯახში. გვაქვს მაგალითები, როდესაც ოჯახს მართავდა საშუალო ასაკის, მაგრამ კარგი სამეურნეო უნარ-ჩვევებით გამორჩეული მამაკაცი, ზოგჯერ კი – დედაკაციც.

ისტორიულად ცნობილია, რომ სვანეთი ცალკე საერისთავო იყო ანტიკური ხანიდან მთელი განვითარებული შუა საუკუნეების განმავლობაში. ქვეყნის დაშლის შემდეგ კი იმერეთის სამეფოს შემადგენლობაში ჩამოყალიბდა სვანეთის სამთავრო, რომელიც მეთვრამეტე საუკუნიდან სამ ნაწილად დაიშალა: ქვემო სვანეთად, ბალსზემო და ბალსქვემო სვანეთად. 1847-1853 წლებში ბალსზემო სვანეთი ეტაპობრივად შეიერთა რუსეთის იმპერიამ, თუმცა მმართველობის რუსული ფორმები იქ კიდევ დიდხანს ვერ დამყარდა. შემდეგ რუსეთმა შეიერთა ბალსქვემო სვანეთიც. 1859 წელს ზემო სვანეთი ერთ საბოქაულოდ გააერთიანეს. ხოლო 1867 წელს ზემო და ქვემო სვანეთიც გაერთიანდა ერთ საბოქაულოდ, რომელიც ლეჩხუმის მაზრის უფროსს დაუქვემდებარეს (გასვიანი 1975). ამ დროიდან უკვე მიმდინარეობს სვანეთის მოქცევა რუსეთის იმპერიის კანონმდებლობით ჩარჩოებში (ბენდიანიშვილი 1970). სვანეთში, როგორც საქართველოს სხვა მხარეებში, XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან საგლეხო რეფორმის მზადებასთან ერთად იწყება ქართული სოფლის ტრადიციული სოციალური სტრუქტურის რეორგანიზაცია, საიდანაც იღებს სათავეს ტერმინ *მახვშის* სოციალური შინაარსის ტრანსფორმაციაც და თანდათანობით ტერმინი ახალ შინაარსს იძენს: რუსული კანცელარიის საბუთებში *მახვშად* იწერებოდა ის ადამიანი, რომელზედაც იყო კომლი გაფორმებული, ანუ ტერმინმა ერთგვარი ინსტიტუციური მნიშვნელობაც კი შეიძინა (გასვიანი 1975).

1861 წლის დებულების მიხედვით, კავკასიაში, მათ შორის, საქართველოშიც, უნდა დამყარებულიყო რუსეთში არსებული სათემო-სასოფლო მმართველობის ანალოგიური მმართველობის ფორმა. 1865 წელს მეფისნაცვალმა მ. რომანოვმა დაამტკიცა სათანადო დებულება, რომლის საფუძველზეც საგლეხო რეფორმის განხორციელების შემდეგ მთელ საქართველოში ახალი სასოფლო მმართველობა უნდა დარსებულიყო. დებულების თანახმად, სოფლის საზოგადოებრივ მმართველობას უნდა დაკისრებოდა ყველა ის ფუნქცია, რომელიც რუსეთში სათემო-სასოფლო მმართველობას ევალებოდა, ე.ი. სოფლის მმართველობას ადმინისტრაციულთან ერთად, სამეურნეო საქმეების გამგებლობაც ევალებოდა. სოფლის საზოგადოების ორგანო უნდა შემდგარიყო სასოფლო კრებისა და მისი მმართველი პირებისაგან. სოფლის საზოგადოების უმაღლესი ორგანო *გლეხთა ყრილობა* უნდა ყოფილიყო. აღმასრულებელი ხელისუფლება მამასახლისის ენიჭებოდა, ხოლო მართლმსაჯულებისა – სასამართლოს. სასოფლო საზოგადოე-

ბის შტატი უნდა განსაზღვრულიყო მისი შეხედულებისამებრ იმ პირობით, რომ ადმინისტრაციული აპარატის ხარჯი მოსახლეობისაგან აკრეფილი სახსრებით დაიფარებოდა. სასოფლო მმართველობის აპარატის შტატში ირიცხებოდნენ მამასახლისი და მისი ქვემდგომი ერთეულები (გასვლიანი 1975: 20-24).

ამ დრომდე სვანეთის ყოფით ცხოვრებას არეგულირებდა ქართული *ჩვეულებითი სამართლის სვანური ნაირსახეობა*, რომელსაც ბალსქვემოთ და ქვემო სვანეთში ახორციელებდა ადგილობრივი თავდაზნაურობა, ბალსზემოთ კი თავისუფალი მეთემეები – სათემო ეკლესიების „თავსდებობითა და შუვამდგომლობით“ (ჩარკვიანი 1967, გელოვანი 2003, გუჯეჯიანი 2008).

1869 წელს სვანეთში ეს რეფორმები განხორციელდა. ჩატარდა სასოფლო საზოგადოებების არჩევნებიც, რომელშიც მონაწილეობდა სოფლის ყველა ოჯახის უფროსი (მახვში), აირჩიეს მამასახლისები და მათი თანამემწეები. აქედან მოყოლებული სვანეთში სასოფლო-სათემო საზოგადოების უმაღლესი ორგანო გახდა ყრილობა, რომლის მუშაობაშიც მონაწილეობდა ყოველი ოჯახის უფროსი. ყრილობის უფლებებში შედიოდა თემის თანამდებობის პირთა არჩევა, ოჯახის გაყოფაზე ნებართვის გაცემა, საზოგადოებრივი საჭიროებისათვის მცირე გადასახადების დაწესება, უპატრონოდ დარჩენილთა მიმართ მეურვეობა, მავნე პირთა სოფლიდან გაძევების თაობაზე საკითხის დასმა, გადასახადების კომპლობრივი გადანაწილება დ.ა.შ. ყრილობის გადაწყვეტილება მისაღებად ითვლებოდა, თუ მას სოფლის *მახვშთა* ნახევარი ესწრებოდა. ამავე წელს დააარსეს სათემო სასამართლოებიც: მოსამართლე და სოფლის თავკაცები (გასვლიანი 1975: 25).

რეფორმის ეტაპები რეალურად არის აღწერილი იმ წლებში სვანეთში მცხოვრები მღვდლის, ლაზარე დადუანის (დადვანის), ეთნოგრაფიულ ჩანაწერებში (დადუანი 1973). მღვდელი ლაზარე დადუანი ხსნებულ რეფორმასთან ქრონოლოგიურად ყველაზე ახლოს დგას, პროცესის თვითმხილველია და ამიტომაც მის წერილში რეფორმის შედეგი არ არის გაიგივებული ადგილობრივ ქართულ სოციალურ კულტურასთან, მაგრამ ოდნავ მოგვიანებით, კერძოდ, ერთი ათეული წლის შემდეგ, იწყება ტერმინ *მახვშის* ტრადიციული სემანტიკის უმართებულო შინაარსით მიწოდება მკითხველისათვის, რაც განპირობებულია მკვლევარ-მოგზაურთა დაშვებული შეცდომით. ტერმინის უკვე ტრანსფორმირებული შინაარსი ასახულია კოვალევსკის, დუბროვინის, მამაცოვის, ხოლო შემდეგ უკვე ივანიუკოვისა და დე-

გენ-კოვალევსკის, დეკანოზ ბესარიონ ნიჟარაძის (რომლის რუსული თარგმანიც გამოაქვეყნა რაფიელ ერისთავმა), ეგნატე გაბლიანის და სხვათა ნაწერებში. მივიღეთ ასეთი მოცემულობა: იმპერიული რეფორმის შედეგები – სასოფლო ყრილობა, მამასახლისის ინსტიტუტი, სასოფლო სასამართლო და ა. შ. გაიგივებულია ადგილობრივ ქართულ სოციალურ *სამართლებრივ* სისტემასთან, კერძოდ კი, კონკრეტულ სტრუქტურასთან – სათემო-ტერიტორიული ხალხური თვითმმართველობის ფორმასთან და ამ კონტექსტში ოჯახის წინამძღოლის, მეპატრონის, ერთგვარი მენეჯერის – *მახვშის* – ფუნქცია და როლი გათანაბრებულია რეფორმით შექმნილ *მამასახლისის* ინსტიტუტთან.

კონკრეტული მაგალითები: 1880-იან წლებში რეფორმიდან ათწლეულებია გასული და სვანეთის ყოფის აღმწერი დეკანოზი ბესარიონ ნიჟარაძე უკვე არსებულ, შედარებით ახალ, ანუ ნოვაციურ ელემენტებს აიგივებს ქართული ყოფის ტრადიციულ მახასიათებლებთან, ფაქტი მიაჩნია შორეული წარსულიდან მომდინარედ და სვანური ჩვეულებითი სამართლის ნაწილად, რაც ძალიან შორს დგას სინამდვილისაგან. შემდეგ იგივე თეზა უცვლელად მეორდება ეგნატე გაბლიანისა და რუსუდან ხარაძის მონოგრაფიებსა და ცალკეულ სტატიებში და ა. შ. მაგალითად, „სასოფლო ყრილობა იყო უზენაესი ინსტანცია სვანურს იურიდიულს წესთ-წყობილობაში. სასოფლო ყრილობა დაბოლოვებით ათავებდა საზოგადო საქმეებს; არავის არ აძლევდა თავის მოქმედების ანგარიშს... ყრილობას დიდი, რთული და მრავალგვარი უფლება ჰქონდა; იგი *მახვშის* (მამასახლისი) თავს-მჯდომარეობით აჰყრიდა მოსახლეს, ერთს ან მეტს, გადასწავდა მისს სახლ-კარს, განდევნიდა საზოგადოებიდან მავნე პირს...“ (ნიჟარაძე 1962: 85-89). შემდეგ ჩამოთვლილია რამდენიმე კონკრეტული ძველი ფაქტი, ძველი ამბავი და რუსეთის მიერ გატარებული სასოფლო რეფორმის შედეგები, ერთმანეთში არეული (ნიჟარაძე 1962:85-89). დეკანოზი ბესარიონ ნიჟარაძე ამ თემას წერილის შემდეგ ქვეთავში უფრო განავრცობს და დეტალურად აღწერს *მახვშის*, არა როგორც ოჯახის უფროსის, არამედ, როგორც ლოკალურ ჯგუფში არჩეული ხელისუფლის ფუნქციას: „სიტყვა *მახვში*, სვანურად ჰნიშნავს უფროსს, მეუფროსეს, თითქმის იმავე მამასახლისს. იგი იყო სასოფლო ყრილობის თავმჯდომარე და ამ გვარად მისი როლი ბევრად წააგავს როლს რესპუბლიკის პრეზიდენტისას, რასაკვირველია, განსხვავებით. *მახვშს* ირჩევდნენ უვადოდ და თუ იგი კარგი გამოდგებოდა, ეს თანამდებო-

ბა შერჩებოდა მას ღრმა სიბერემდის. უვარგის მახვშს კი ფიცხლავ გამოსცვლიდენ ხოლმე ყოველს ჟამს, თუნდა წლამდინაც. მახვშის არჩევანში მონაწილეობის უფლება ჰქონდა მინიჭებული ყველას, ვინც კი სრულ-წლოვანი იყო...“ (ნიჟარაძე 1962: 90). ძირითადად, ასეთი შინაარსის ტექსტები გვხვდება ზემოთ ჩამოთვლილ სხვა მკვლევარ-მოგზაურთა წერილებშიც. ეს ტენდენცია გაგრძელდა საბჭოთა პერიოდშიც და ადრეული საბჭოთა დროის ცალკეულ ეთნოგრაფიულ სტატიებში უცვლელად მეორდება ყოფის სოციალური ელემენტების ხელოვნური არქაიზაციის მოტივები (მაგალითად, რ. ხარაძის შრომებში).

ცნობილია, რომ სამართალმცოდნე მაქსიმ კოვალევსკი, ისტორიულ-შედარებითი სკოლის თეორიული დასკვნებისა და გადმონაშთების თეორიის საფუძველზე, მეცხრამეტე საუკუნისათვის ქართველ მთიელთა ყოფაში არსებულ სოციალური და სულიერი კულტურის ელემენტებს მექანიკურად აიგივებდა განვითარების ადრეულ, კერძოდ, გვაროვნული თემური წყობილების გვიანდელ საფეხურთან... სამწუხაროა, რომ მისი ეს დასკვნები კრიტიკის გარეშე მიიღო იმდროინდელმა სამეცნიერო სამყარომ. მოხდა ხელოვნური არქაიზაცია სვანეთში არსებული ხალხური თვითმმართველობის ფორმებისა და რეფორმის შედეგები გაიგივდა ტრადიციულ კულტურასთან. საბოლოოდ, ერთმანეთში აირია ტრადიციული მახვშის როლი და ფუნქცია და იგი გაუთანაბრდა სვანეთის სასოფლო თემში ოფიციალური მიერ გატარებული რეფორმის შედეგად ჩამოყალიბებულ *მამასახლისის* როლსა და ფუნქციას.

ქართველ მეცნიერთაგან პირველმა ივანე ჯავახიშვილმა წამოაყენა საკითხი მაქსიმ კოვალევსკისეულ სქემებში ქართული ყოფის ჩასმის არამართულობის თაობაზე. ამ პრობლემას მეცნიერი განიხილავს „ქართული სამართლის ისტორიის“ წინასიტყვაობაში (1927 წლის 11 დეკემბერი). ივანე ჯავახიშვილი წერს: მაქსიმე კოვალევსკი და პროფ. ლეონტოვიჩი „კავკასიელთა თანამედროვე ზნე-ჩვეულებებში პირველყოფილი სოციალური ცხოვრების კვალს ეძებდნენ, მთელი კვლევა-ძიების უდიდესი ენერგია ამ პირველყოფილობის ძებნაში ილეოდა... მაგრამ რამდენადაც „უკულტურო“ და უმწერლობო ტომთა და ერთა სამართლის შესასწავლად კვლევის ასეთი მეთოდი ერთადერთი შესაძლებელი გზა არის, იმდენად მრავალსაუკუნოვანი კულტურისა და მწერლობის მქონეები ერის სოციალური ისტორიის შესწავლა მარტო ამ გზით უტყუარსა და ნაყოფიერ შედეგს ვერ მოგვცემს. ერის თანამედროვე ზნე-ჩვეულებათა სათანადოდ გამოყენე-

ბისათვის წინასწარ მათი ქრონოლოგიური განსაზღვრა არის აუცილებლად საჭირო“ (ჯავახიშვილი 1982: 14).

ქართველთა ისტორიული განვითარების დინამიკის კვლევის არაობიექტური, სქემატური მიდგომის კრიტიკას ივანე ჯავახიშვილის შემდეგ შეუერთდნენ ნიკო ბერძენიშვილი, გიორგი ჩიტაია, მიხეილ გეგეშიძე, გერონტი გასვიანი. მათგან გერონტი გასვიანმა კონკრეტულად *მახვშისა* და სასოფლო რეფორმის საკითხი გააანალიზა. მან საისტორიო წყაროების საფუძველზე აჩვენა რუს და ქართველ სამართალმცოდნეთა და ეთნოგრაფთა ხსენებული კონკრეტული მოსაზრების მცდარობა. გერონტი გასვიანმა საისტორიო წყაროებისა და ეთნოგრაფიული ყოფის ურთიერთიმართების საფუძველზე დაასკვნა, რომ სვანეთის ტრადიციულ ყოფაში *მახვშობა* არ იყო არჩევითი ინსტიტუტი, არამედ *მახვში* გახლდათ ოჯახის წამდლოს უნარის მქონე, კარგი მენეჯერი, ქართული ჩვეულებითი სამართლის მცოდნე და მეურნე ადამიანი და ეს სტატუსი გამოხატავდა იმგვარ სოციალურ როლსა და ფუნქციას, რომ ეს ტერმინი გარკვეულ კონკრეტულ ეტაპზე გაიგივდა რუსეთის მიერ გატარებული რეფორმით წარმოქმნილ *მამასახლისის* სოციალურ როლთან (გასვიანი 1975: 18-34).

ივანე ჯავახიშვილისა და შემდეგ გერონტი გასვიანის მიერ გამოიკვეთა პრობლემა – კვლევის მეთოდოლოგიის გადასინჯვის აუცილებლობა. სწორედ კვლევის მეთოდოლოგიის თავისებურება იწვევდა მკვლევარ-მოგზაურთაგან ისტორიული ჭრილის უგულებელყოფას და ცდომილების შედეგს: XIX საუკუნის 60-იანი წლების მიწურულიდან ოფიციალური სტრუქტურების მიერ ჩამოყალიბებული სასოფლო თემისა და მისი მმართველობის ფორმების გაიგივებას ქართულ სასოფლო-ტერიტორიულ თემთან და რაც კიდევ უფრო არაობიექტურია, მის გადატყორცნას შორეულ წარსულში და გვაროვნული წეს-წყობილების გადმონაშთურ ნიმუშად წარმოჩენას.

ჩვენი მხრივ, შევეცდებით ამ აზრის განმტკიცებას:

ცნობილია, რომ სოციოლოგიური, გადმონაშთების თეორიისა და ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის ერთგვარი სინთეზი ერთადერთი აღიარებული და ცენზურის მიერ დაშვებული სწავლება და კვლევის მეთოდოლოგია იყო საბჭოთა კავშირში, რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში. ამ ტიპის კვლევებში სრულად უგულებელყოფილი იყო ისტორიზმის პრინციპი. ყოფაში არსებული ფაქტების ვერტიკალურ თუ დიაქრონიულ ჭრილში ანალიზის ნაცვლად, კულტურის ფაქტები მიიჩნეოდა სტატიკურ, დროში უცვლელ რელიქტებად,

ანუ გადმონაშთებად. მკვლევარ-მეცნიერებმა „დაამველეს“ რეფორმის შედეგად ჩამოყალიბებული *მამასახლისის* სასოფლო ყრილობისა და სათემო სასამართლოს ისტორია და ამავე კონტექსტში ჩასვეს ტერმინი *მახვშიც*. ოჯახის ტიპური უფროსის ფუნქციის მქონე ტერმინი მიიჩნეეს გვაროვნული საფეხურიდან მომდინარე გადმონაშთად და საქართველოს მთიანეთს, კერძოდ, სვანეთს დააკარგვინეს მთელი ანტიკური ხანისა და შუა საუკუნეების მონაპოვრები, თითქმის სვანეთის საზოგადოების ცხოვრებაში მთელი ოცდაათსაუკუნოვანი ისტორია, ყოფის სოციოკულტურული დინამიკა არც კი არსებულა.

საგულისხმოა, რომ ქართული მეცნიერული ეთნოლოგიის სკოლის ფუძემდებელი გიორგი ჩიტაია ხაზგასმით ასაბუთებდა *გადმონაშთების* კვლევის დროს ისტორიზმის გათვალისწინების აუცილებლობას: „ხალხში შემონახული გადმონაშთი არ არის გაქვეავებული სახით მოცემული მოვლენა, სავსებით ისეთივე სახისა, როგორც ეს ბუნებაში მოცემული მოვლენა არის. არამედ საზოგადოებაში შემონახული გადმონაშთი არის ვირულებური. ასე თუ ისე, ცოცხალი, ამა თუ იმ სიცოცხლის მატარებელი მოვლენა, რომელსაც თავისი წარმოშობის დროიდან სხვადასხვა ეპოქაში მრავალი დანალექი, მრავალი დანამატი შეიძლება ჰქონდეს, მისი წარმოშობის დღიდან შემონახვის მომენტამდე. ამ ვითარების გაუთვალისწინებლად გადმონაშთის გამოყენება გადმონაშთის კვლევისათვის არ იქნებოდა სავსებით მართებული“ (ჩიტაია 2001-ა: 39).

გიორგი ჩიტაია სხვა არაერთ ნაშრომშიც აკრიტიკებს კონკრეტულ მეცნიერთა სქემატურ მიდგომას ქართული ყოფისადმი. მაგალითად, გ. ჩურსინის ნაშრომის შესახებ ის წერს: „მისი შრომების მთავარი ნაკლია წინასწარ გამომუშავებული ნორმების მორგება კავკასიის ეთნოგრაფიულ სინამდვილეზე და კომპლექსური მეთოდის უგულვებელყოფა“ (ჩიტაია 2001-ბ: 24).

ვფიქრობ, რომ სწორედ ამგვარი მეთოდოლოგიური მიდგომით უნდა გაანალიზდეს სვანეთში გვიან თავჩენილი ხალხური თვითმმართველობის ფორმები და კონკრეტულად კი *მახვშის* სოციოკულტურული ფუნქცია. ჩვენი აზრით, გარდა იმისა, რომ ტრადიციული *მახვშის* (ოჯახის თავკაცის) ფუნქცია არ შეიძლება გაიგივდეს სოფლის მამასახლისის ფუნქციასთან, ასევე, შეცდომაა კონკრეტული ოჯახის უფროსის, ანუ, *მახვშის* მიჩნევა მთელი საგვარეულოს უფროსად. ყოველი ოჯახი თავის ცხოვრებას თავისით გაანგებდა, სხვა საქმეა, რომ ხანდაზმული, გონიერი და გამოცდილი თანასოფელის ან

მოგვარის აზრს ითვალისწინებდნენ ამა თუ იმ ყოფითი პრობლემის მოგვარების დროს, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში რაიმე ძალაუფლებისა და ინსტიტუციონალური უფლებამოსილების მქონე *მახვში* არ გახლდათ. ასეთი იყო რეფორმით მიღებული *მამასახლისის* (/მახვშის) თანამდებობა.

როგორც უკვე ითქვა, ტერმინ *მახვშის* სემატიკა ფრიად გაფართოვდა ამ რეფორმის შემდეგ და იგი ხშირად გამოიყენებოდა რეფორმით ჩამოყალიბებულ თანამდებობის პირთა აღსანიშნავად. თუმცა, როგორც უკვე ითქვა, ტერმინი *მახვში* ბევრად ადრევე გვხვდება ეპითეტად წყაროებში, მაგალითად, ეპითეტის სახით იგი გვხვდება სვანურ ხალხურ პოეზიაში, სადაც ზოგჯერ მთავარსაც, კერძოდ, დადემქელიანთა სამთავრო სახლის რომელიმე თავკაცს, ზოგჯერ – წევრსაც მიესადაგებოდა.

საინტერესოა შემდეგი ფაქტიც: ქართველი საზოგადოება მუდამ იყო მკითხველი, წიგნიერი საზოგადოება და, ბუნებრივია, რომ იგი ეცნობოდა ეთნოგრაფიულ ლიტერატურასაც, ამიტომ უკვე მეოცე საუკუნის დასაწყისიდან სვანი მთხრობელები ჰყვებიან წაკითხულის შინაარსს, გვაწვდიან ინფორმაციას ბესარიონ ნიჟარაძის სტატიებიდან, ეგნატე გაბლიანის სტატიებიდან... რის შედეგადაც ფართოდ მკვიდრდება ცოდნა *მახვშის*, როგორც მძლავრი სოციალური ინსტიტუციის არსებობის შესახებ და იგი გაიგივებულია გვაროვნული საზოგადოებრივი წყობილებიდან მომდინარე გადმონაშთთან. ასეთი არამართებული ინტერპრეტაცია ხშირად გვხვდება მასმედიაშიც. ეს სრულიად ბუნებრივია. ამიტომ ჩვენს დროში აუცილებელია დამსახურებულ წინამორბედ მეცნიერთა დასკვნების მეორეული ანალიზი, ფაქტების თავისუფალი კვლევა და ქართულ სინამდვილეში შემონახული ყოველი სოციოკულტურული ფაქტის ანალიზი ისტორიული განვითარების დინამიკის გათვალისწინებით.

ლიტერატურა

ბენდიანიშვილი 1970 – ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, სოფლის საზოგადოებრივი მმართველობის შემოღება, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.

გასვიანი 1975 – გერონტი გასვიანი, რუსეთთან შეერთება და სასოფლო მმართველობის შემოღება სვანეთში, – მაცნე ისტორიის.. სერია, ნომ.3, თბილისი.

გელოვანი 2003 – არჩილ გელოვანი, დასავლეთ საქართველოს მთიანეთი (სვანეთი) XIX საუკუნეში, „ეგრისი“, თბილისი.

გუჯეჯიანი 2008 – როზეტა გუჯეჯიანი, ქართველთა ჩვეულებითი სამართალი, კრ., ქართველთა ეთნიკური კულტურის საკითხები, „უნივერსალი“, თბილისი.

დადუანი 1973 – ლაზარე დადუანი, კრებული „ეთნოგრაფიული წერილები სვანეთზე, შეადგინეს გ. ავალიანმა და გ. ზურაბიანმა, „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.

ვანილიში 1979 – მუხამედ ვანილიში, ლაზთა საოჯახო ყოფის ისტორიიდან, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა, VII, თბილისი.

ნიჟარაძე 1962 – ბესარიონ ნიჟარაძე, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, II, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

სვანური პოეზია I 1939 – მასალები ქართველურ ენათა შესწავლისათვის, II, სიმღერები შეკრიბეს და ქართულად თარგმნეს აკაკი შანიძემ, ვარლამ თოფურიამ, მერი გუჯეჯიანმა, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქარ. ფილიალის გამომცემლობა, თბილისი.

ჩარკვიანი 1967 – ალექსანდრე ჩარკვიანი, სვანეთი, „მეცნიერება“, თბილისი.

ჩიტაია 2001-ა – გიორგი ჩიტაია, ზოგადი ეთნოგრაფიის კურსი, შრომების ხუთტომეული, ტ., IV, საუნივერსიტეტო ლექციების კურსი ეთნოგრაფიაში, „სვეტები“, ტომი გამოსაცემად მოამზადეს ზურაბ წერეთელმა და თამილა ცაგარეიშვილმა, „მეცნიერება“, თბილისი.

ჩიტაია 2001-ბ – გიორგი ჩიტაია, XX ს. ქართული ეთნოგრაფია. საველე-ეთნოგრაფიული ძიებანი, მეთოდოლოგია, შრომების ხუთტომეული, ტ., III, ტომი გამოსაცემად მოამზადეს ზურაბ წერეთელმა და თამილა ცაგარეიშვილმა, „მეცნიერება“, თბილისი.

ჭუმბურიძე 1997 – ზურაბ ჭუმბურიძე, სვანური მახუში („უფროსი“), ეტიმოლოგიური ძიებანი, VI, „მეცნიერება“, თბილისი.

ჯავახიშვილი 1982 – ივანე ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ქართული სამართლის ისტორია, ტომი VI, თბილისი.

Rozeta Gujejiani

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

rgujejiani@gmail.com

Keywords: Makhvshi, Social reform, Ethnographic terms.

Socio-Cultural Aspects of the Semantic Transformation of the Term “Makhvshi”

Summary

The article is an attempt to analyze the genesis of the social term “makhvshi,” its historical significance and the gradual transformation of its semantics.

The ethnographic term “Makhvshi” is often used in everyday life in Svaneti, and at the same time is widely used throughout Georgia as an epithet for a respectable person.

What is the original essence of this term and its brief history?

According to ethnographic data, the term “makhvshi” literally meant “head, master of the family.” In the late medieval and nineteenth-century sources, the term “makhvshi” (along with several other terms, e.g. “fud” and “fust”) is also used as an epithet for the Dedeshkelians, a certain group of Svanetian chiefs. This means that the original meaning of “makhvshi” is similar to the meaning of a head of the family in every part of Georgia. In the traditional life of Svaneti, it was not required for a “makhvshi” to be a senior or an elder in the family. There are several examples when the head of the family was a middle-aged male with special economic skills or in some cases even a female.

Starting in the second half of the nineteenth century, this term is often mentioned in the records of scholars and travelers. During this time, the term received a new meaning –and it was now referring to the heads of the communities, which were structured according to the new (Russian) legislation. Thus the old term partially gained a new social meaning.

The history of the issue is as follows: From 1865 onwards the Russian government has adopted a regulation that required the establish-

ment of a new rural governance throughout Georgia after the implementation of the peasant reform. According to this regulation, the public administration of the village was entrusted with all functions delegated to the community-rural government in Russia, i.e., the village administration was tasked with managing administrative as well as economic affairs. The village community body was composed of the village board and its governors. The supreme body of the village was considered to be the peasant congresses. Executive power was assigned to the head of the community (*mamasakhlisi*) and legal power to the court. The village community staff had to be determined at the discretion of the community itself. From that time on, the person who was elected as village manager was also called "makhvshi".

At the same time, the new status and content of the term "makhvshi" was reflected in the outline of survival theory that circulated around the world at the time: this new status of elected village manager was documented in the records of researcher-travelers and was generalized as an element of traditional Georgian culture – "Makhvshi", the head of the family.

At the same time, even though it was the result of Russian rule, – the peasant congress was regarded as a remnant of ancient folk self-government. The historical context was ignored and the phenomenon was artificially archaized. The paper attempts to critique and reconsider this approach.

Nowadays the term "makhvshi" remains the word in use, and as before it means the head of the family, but at the same time the term "makhvshi" is often used as an epithet, both in Svaneti and outside of it, by the media and politicians, as well as in poetry and prose